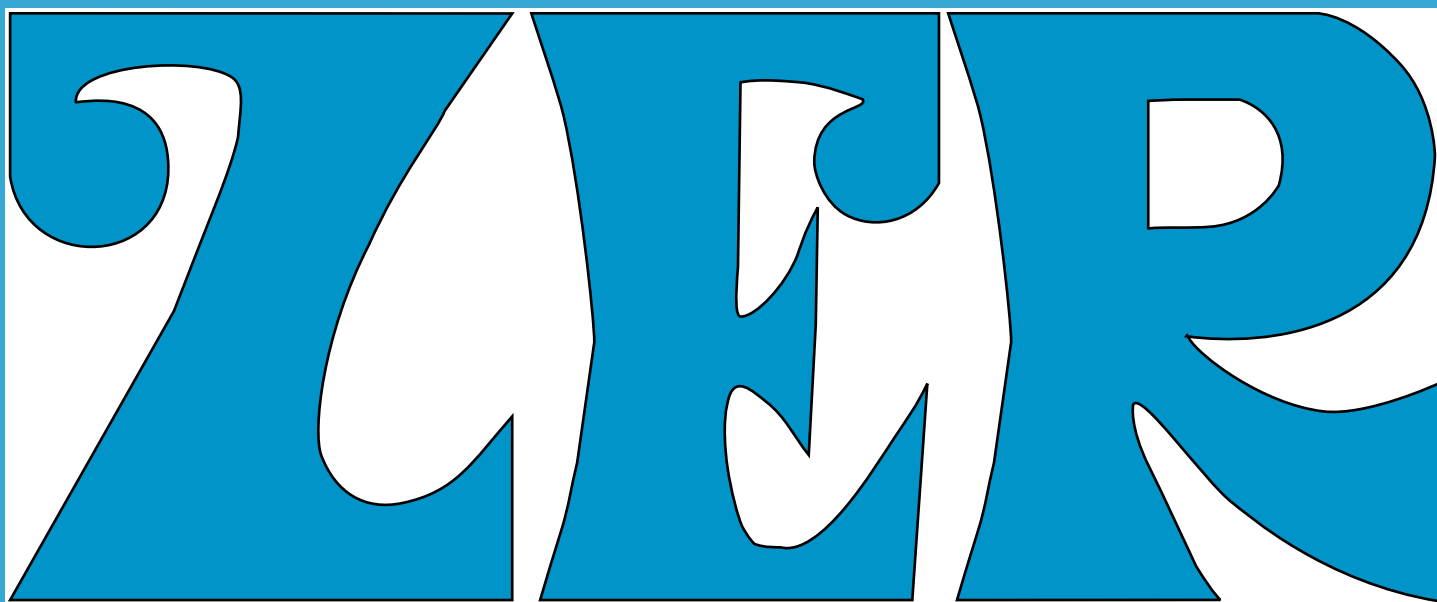

BIZKAITARRAI- BIZKAIERAZ*

www.euskerazaleak.biz

303n. zenbakia

zezeilla 2005

BIZKAIKO FORU ALDUNDIA
KULTURA SAILA
LAGUNTZAILLE

ERRIALDE GUZTIEN EDESTIA

3.– BABILONIARRAK (3000-1000)

Zergaitik edo agaitik, edestian gogoangarriak dira laterri batzuk.

Babilonia da olako bat.

Inguruko erri txikiak iruntzi ta iruntzi ibilli zan eta besteak baiño lenago eldu ziran agiterri izatera.

Hamurabi erregea izan zan laterri onen izena ospetsu egin ebana, Babilonia´ri legeak emon eta irarri egin ebalako.

Auxe da edestian agertzen dan legedirik zarrena, Hamurabi´rena, Biblia´ko Abraan´en aldikoa..

Baiña ori barik be Babilonia´k izen aundia eukan, mundu zabalean bere edertasunak ezagunak izan zirala-ko.

Eufrate ibaiak erdi bi egiten eban Babilonia, ibai au arresi biren preso lez joiala.

Ibai orretan, uraren gaiñean, merkatarri-ontzi astunak ikusten ziran eta jolasketarako txalupa ariñak be bai.

Kale guztiak ibaira jotzen eben, bakoitxak bere arresit-kanpora burua aterata.

Uri aundia zan eta arro egoan bere aunditasunaz eta orma margotuetan irudiz margotuta agertzen eban bere aunditasuna.

Arresiaren zati aundi bakoitxak, atea zaintzeko, lejiño- pare bat eukan.

Babilonia aundia sendoa ta indartsua zan eta edozein gudarostek, aundiena izan arren, eraso egiten eutsonean, ezin eikean bere barruko bizitasun ugaria moteldu.

Uri aundi onen azokak beti egoten ziran salerosleaz bete-beterik.

Barruan, kaleetan, lanaren zaratea zan ugaria, mail- dunak tiliki tauki, euleak firun-firun, lan-ikusleak ardura- tsu.

Buru argiko gazteen ametsa abade izatera eltzea zan eta orrelan irakurten, idazten eta izarretatik gauzak ira- garten ikasten eben.

Urrengo aginterriak Babilonia´ko baratz ederrak egin- go dauz. Oneik edesti osoan goratuak izan dira eta eder- tasunen zazpi toki aukeratzekotan, bat baratz oneik ziran.

Euren jainkoa zan Marduk´eri egiten eutsoezan ospa- kizunak arrigarriak ziran.

4.– ASIRIAR GUDA-ZALEAK (1100-600)

Iparraldean Asur-uri inguruan bizi zan asiriarren erria, guda baiño beste ametsik ez eukan erri gogorra. Ospeta- su da errialde au beronen gudarostea odol-zalea zalako.

Gudari asiriarrek euren burdiakaz, su ta gar, eraso eutsoen Babilonia´ri. Lenengo uri au eta gero Ejipto´ko uri pinpiriñak zapaldu ebezan.

Ordura arte izandako aginterririk zabalena biurtu ziran eta lurralde zabal guzti orren buru eurak ziran.

Agintzen be oso gogorrek ziran eta euren izena “Mamu” bildurgarri lez zabaldu zan inguru guztira.

Aginterria lortu ebenean, Babilonia aundiago biurtu zan eta euren uriburua zan Ninibe uri buru ondo apain- dua eta arresi bikoteaz ondo zaindua biurtu zan. Dana eurak egindako lan aundiaren ondorena.

Jauregi asko egin ziran Babilonia´n, jauregirik bikai- ñenak, eta guztiak gudan menperatutako morroiai eragi- ñak:Maillaka egindako etxe-maillak ugari, inguruko etxeen gaiñetik burua ateraten ebela. Lorategi ikusgarriak ziran oneik, usain gozoa dariela.

Ninibe ta Babilonia´ko kaleak eguzkitan erretako zoiz egiñak ziran eta bardin, zoi errea erabilten eben iruna edo launa bizileku eukezan kale-etxeak be, etxe txukunak.

Ango ugaritasunaren ezaugarri ziran Jainko gogorren- tzat egindako jauretxe bikaiñak eta ordura-arteko jakitu- ria batzeko eregi ebezan liburutegiak.

Baiña ango biztalerik geienak ez egozan liburutegie- tan begiak erreten edo loradi ederretan zurrak gozatzen. Jo ta ke lan egin-bearrean egozan, merkatarrien ganbeluai itxaroten eta uri-barruan morroi eta mirabe-lanak egiten.

Edonoz bialtzen ebezan gudariak etsai batek ez-ustez erasoten ebalako.

Abadeak etxeetatik ateraten ebezan ume bigunak Jainko gogor arei eskintzeko.

Kaldaitarrak menperatu eben Asiria. Gero Per- tsia´tarrak zapaldu eben Kaldaia. Gizaldien joanean ola- kotxe gerrak, itxaso amorratuaren antzera,aztindu ebezan lur eder areik.

**MARGO EDERDUN ENTZIKLOPEADIA´tik
OLAZAR´tar Martin´ek moldatua**

Asiria: Erregea ta erregiñea.

EUZKADI'TIK MUNDURA BEGIRA

UKRANI (22-ABENDUA-2004)

Azken aldi auetan sarritan entzun eta irakurri duzu UKIANI'ko gertakizunen berri. Bai, irakurle, badakit zuk "UKRANI'ko" ez baiña "UKRANIAKO" entzun eta irakurri duzula. Orain modan ipiñi bait du, pena damaigun Arantzazu-osteko Euskaltzaindi gaixo-gaixo onek, latinez "a"z amaitzen diran toki-izenak, euskerara sartzean "artikulo" edo "itzaurreko" biurtzen dan "a" ori josirik dutela erabiltzea: "Ukrania", "Frantzia", "Alemania", "Finlandia"... Baiña ori diotenean elbatuazaleek ez dute, Ukraina, Frantzia, Alemania, Finlandia esaten; "la Ukraina", "la Frantzia", "la Alemania", "la Finlandia" bait da esaten dutena. Arantzazu-osteko Euskaltzaindi elbatuazalearen alukerietako bat!

Izkuntza ororen oitura guztien aurka artua. Izkuntza orok bere barne-deiak eskatzen dion erara moldatuz jaso oi bait ditu erderaren batetik artzen dituan itzak. Guk aipatu-berri ditugun itz oiek Erdiaroko latinetik jaso dituzte Izkuntz berriek. Bakoitzak bere senaren araura: Frantzerak "Ucranie", Inglanderak "Ukrany", Alemanierak, "Ukranien" eta, Filandierak, esan didatenez, "Ukraniland"en antzera nolabait.

¿EZ OTE DA EUSKERA BEAR AIÑAKO IZKUNTZA, itz oiek bere senara ("UKRANI") ez baiña, gaztelerak jaso dituan bezala ("UKRANIA") jaso bear izateko?

Toki arriskutsuan dago UKRANI. ERRUSI'ren azpian. Bere ipar osoan eta eguzki-alde guzian ERRUSI'rekin bait du muga. Ta ERRUSI'ri toki guragarria ta bildurgarria gertatzen zaio UKRANI, bai lurrez bai lurpez oso-oso aberatsa dalako. Lenen mailleko aberatsun bikoitz orren ondorioz oso ugaria ta sendoa bere gai ugari dun oladia, ots industria, bereiziki burni-sortze-talantzeari dagokiona.

Ortaz gaiñera, UKRANI'k berea dau ITXAS BELTZA'ren iparralde guzia, ta an dago oraindik, UKRANI'ren arrapagarri, ERRUSI'ren ITXAS BELTZE'ko guda-ontzien babes-kairik bikaiñena, ODESSA, ia-ia ortarako itxas ortan gelditu zaion bakarra, besteak oso txikiak diralako. Gaizki ibilliko litzake beraz ERRUSI, UKRANI'n guda bat sortuko ba'litzaioke. Aundia bait da gaiñera. Bai jendez bai lurrez España ta Portugal batera baiño aundiagoa. Ta bada an, auteskunde auek dirala-ta borroken arriskua.

Ez da beraz arritzekoa ERRUSI'k beti UKRANI'n sartu naiean ibilli nai izatea. Ori egin nai du gaur ere. Auteskundeak izan dituzte Ukrani'n, Jaurlaritza berri bat aukeratzeko, baiña ainbesteraiñoakoak izan bait dira auteskunde oietan egindako zikinkeriak, Parlamentu berak baliogabetu bear izan ditu.

VIKTOR YANUKOVICH da orain Jaurlaritzako lendakaria, jaurlaritzarik utzi nai ez duana. ERRUSI'ko PUTIN bezala len komunista izana; biak bata bestearen adiskideak. Auteskundeetan VIKTOR YUSCHENKO dute lendakarigaia. Abertzalea. Bere alde dagoz abertzale guztiak, baiña nork irabaziko duan jakiterik ez dago. Euzkadi'k dituan oztopotegi berak bai ditu UKRANI'k aurrean. ESPAÑI'ko Laterrian, gaur ere ertzaindia, gudaroztea eta polikalari asko, Franko'ren garaieko aiek berak diran bezala, UKRANI'n komunismoaren garaiekoak dira. Emen, oiek danak, eta FRANKO'ren garaiean ongi ta pozik bizitu ziran guztiak eta FRANCO'ren garai artan goseak amorraturik sartu zitzaizkigun inmigratzaille aiek ESPAÑI'ren aldekoak izango zaizkigu. Oien artean dago alderdi abertzaleen zabalkunde-lana. Bâ... berdin gertatzen zaie UKRANI'ko abertzaleei.

Latiegi ta Eraso'tar Bixente Apaiza

ZER ALDIZKARIA

Ordaindu, mesedez, ZER aldizkaria! (ogei euro) kontu onetan:

EUSKERAZALEAK

BILBAO BIZKAIA KUTXA

Bilbao, 2095 0000 7 4 20.000 8961-5

Adiskide! Mesedez ZER aldizkaria aurrera eroaten lagundu eiguzu!

Ebagi orri onetan txarteltxu au eta eroan bbk'ra eta ordaindu 20 €. Ez dozu ezer be idatzi bear.

Baiña, aztu barik, esan Kutxan zeure izena eta zeure erriarena.

Eskerrik asko!

URANDIAK ETA SASIA ABERRIAN

EUSKALDUNOI GERTATUA: MUNDUAN URANDIAK IGAROTZ ZABALDU TA ABERRIA DUGU ERDAL SASIZ ETA ITUKIÑEZ ERDI GALDU

Pentsaketan jarri ezkerro, Euskalerrria'ren iraupenaz txunditurik gelditzen gera.

Antziña-antziñatik euskaldunok bai, baiñan Euskalerrri'rik ez ba'zan bezela ibilli giñan, bai kanpoan (atzerriko Unibertsitatera ikastera joandako ikasleak edo-ta lan egitera urrutiratutako langilleak bezela; arma-zalduntzan, mariñeltzan eta bestelako erregeen serbitzaritzan aritutako mertzenari ta andiak bezela) eta bai gure etxean zeudenak.

Neurritz gorako txoko-zale ta probintzi-zale izan geranik ez da ukatzerik. Errialde bakoitza bere aldetik. Bata besteengandik urrun, alkarri arrotz erizteraño. Beotibar'en bezela 1.321'ean anai arteko burruka odoltsuan. Euskera bera, latin-zaleen eraginpean itxuragabetu ta mozorrotu nai izan digute. Tamalgarri da esatea baiñan Euskalerrria, zabarkeriz geuk galdu dugu. Alkarren artean urruti-erazi dugu Naparroa. Sitsak zulatutako altzari baten antzera ote dago Euskalerrria? Edo-ta bearbada «eman da zabalzazu» arek amoregille ergel biurtu ote gaitu?

Gure errialdeak aizearekin dabiltzan orbelak antzo izan dira beti. Eta euskaldunok inausitako edo ebakitakko adarrak bezela ibilliak gera enbor billa. Enbor au Naparroa izan ziteken, baiñan berbetan genduanik ez giñan konturatu. Zuatiza NAPARROA zan, sustraia ta enborra. Egiazko Gerrika'ko Arbola Naparroa zan eta gaurtxe ere Naparroa da. Aspaldi, XVI'gn. gizaldian, gure aultasun eta gexaltasunaz erdi-igartu zitzaigun. Ez ote digu iñoiz ziturik emango?

Erantzunik aurkitu eziñeko galderak datozkit burura euskal lurralde sakabanatuai begira. Eta bat autxe: zer dala-ta joan zitzaizkigun gure eskualdeak Gaztele'ra usteko babes-billa, ango erregeak baño geiago balio zutela gure EUSKAL FORUAK jakiñik (eta Foruetan pase forala) independentziaren adierzpide garrantzizkoa orduango euskaldunentzat eta erregeak aintzakotzat artzen ez ba'zituzten, euskaldunok euskubidean geundela erregeak antzarrak perratzera bidaltzeko? Uxo uste-ta bele irten zitzaigun Gaztela.

Baiñan ona emen gure koxka, egiazko gari tarteko iraka gaiztoa, jauntxoena. Estu, txiki ta txiro iruditzen zitzairen Euskalerrria. Itxuturik, euren buru ta onturak soil-soil defedatzen zituzten.

Euskalerrria'ren mailla gidari au, zearo Gaztele'ra itzulita bizi zan, euskerari bizkarra emanaz, noblezi ta beselako pikukeri-zale. Irabazia nun, an begiak. Euskaltzaletasun ta idealtasun urriko, beti gaztelar gobernarien oore ta dedubilla. Mirabe-animaz, erregeen morroi-morroiak, ari makurkeriz leialak, ez ordea Euskalerrria'ri. Gaztela'ren miresle, Garibai bezela, Caro Baroja'k eta Fausto Arozena'k ozenki azpimarratu dugutena.

Emendik sortuko dira gureganako isekak, eziñikusiak eta unamuno berriak, euskeraren aurkakoak batez ere, ikusia bait-zuten erdaldunak euskaldunok berenganatzeko oztoporik aundiena gure izkuntzarena zala.

Orain arte aipatutako dana euskal kontzientzi aulagatik izan ote zan? Ezin esan diteke, gure aldetik dana amore ematea zanik. Euskera biotzetan sentitzen zutenak ba'ziran. Entzuten ordea danak berdintsu jokutzen, naiz-eta danak euskaldun guztien batasun-kontzientzirik izan. Egoaldeko jendeari Euskalerrria goratzea oso premiazkoa, iruditu zitzairen eta erderaz egiten zuten euren lan geiena. Iparraldekoai, berriz, euskeraz idaztea izango dute oiñarri. Azken batean onek ziurtatu ta bermatuko bait-digu Erri-politika.

Gure Erriak erderaz egiten etzualako, kultur urriko edo-ta gakitatz jotzen ginduten gaztelarrak. Auei zail egiten zitzairen gudan praxian (ariketan, alegia) erritasunik ikus-tea. Beroientzat guk nortasunik gabeko taldea-edo erutzen genduan, noilabaiteko elementia, besterik ez. Nekez (gure nekez, batez ere) sartuko zaie buruan Erri gerala, nazio gerala eta euskera dugula ezaugarri. (nazio: laterazko «natus» itzetik dator. Sortoki bereborean kulturaz eta mintzairaz alkarturiko izaki-erkidegoa).

Zamakola'k 1818'ean bere «Historia de las Naciones Vascas» argitaratu arren, gaztelarrentzat ez dugu naziorik eratzen. Gaztelarrentzat nazio bakarra Gaztela da, ots, España. Etzegoen ba esaterik Euskalerrria edo-ta euskaldunok nazio geranik, sekulako burruna sortu gabe, ez-eta euskal nazionalidadea aipatzerik. Egaña'tar Pedro, Madril'en senatore zanaren pasarte ezaguna esanaikorra da.

Gasteiz'tar onek, 1864'ean, gure euskal askatasunaren aldeko itzaldian gartsuki ari zala, zenbait erri indartsuk galdu diran bitartean euskaldunon erriak tinko eutsi diola bere nazionalidadeari esan zigun. Asarretu zitzaizkion senatu-kideak. Egaña'k xamurtu nai izan zuan esana. Baiñan euskal naziotasuna, lenengo aldiz, mundura aldarrikatua zegoan. Geroxeago jaio zan Arana Gori'tar Sabin, gure gauzak nazio-arazo bezela ikustera iritxi zitzaigun leenbizikoa.

(Antziña ba'zan, bai, naziotasun-kontzeptua baiñan etzan adiera politikua). Birjaiotzak naziotasun-kontzientziaren piztaldia dakar.

XV eta XVI gizaldian, era berrian estatu politikuak antolatzen asi ziranetik, guk euskaldunok, dana genduan estatu bat sortzeko: etnia, izkuntza ta lurraldetasuna, batez ere. Baiñan ain erabakikorra zitzaigun naziotasun-garape-nerako atera zijoan aro historikoari iges egiten utzi genion, gure naziotasunari garatzea galeraziz.

Euskalerrria'k batasun osorik ez du iñoiz lortu, batuenik zegoenean ere. Iñoiz lortuko? Onik atera geralakoan ekiñean jarraituko dugu, geldi-egoenean ez bait-da ezer eskuratzen. Lenbeilen bateango erakundeetan senidetuak aurkitu gaitzezela.

EGAÑA'tar Gotzon

2: LURRA, IRETARGIA, IZARRAK, ALDAKUNTZA, LUR-IRUDIAK

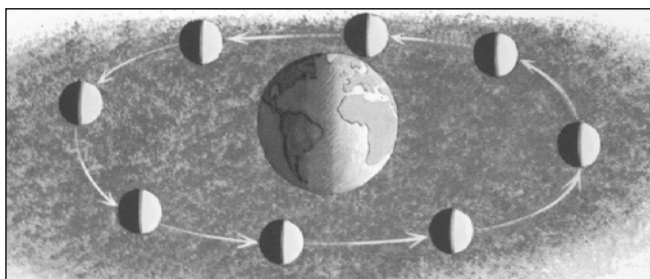
Pozik ibiltzen gara gauez iretargiaren argi motelpean, laiño barik eta izarrak kiñuka dirala.

Izar orreik be, eguzkiaren antzera, sutan dagozan pelotak dira, batzuk eguzkia baiño aundiagoak, beste batzuk txikiagoak dirudie urrin (asago) dagozelako, eta arago be ba-dagoz begi utsez ikusi ezin doguzenak eta arago, oraindiño, ikuskin ego ikusgailluakaz ba ikusi ezin leikezenak. Gaiñera ei dagoz euren argia, segunduko 300 000 km egiten dauzan argia, oraindiño bidean etorten, daukenak.

Gu lurrean, eguzkiaren inguruan gabtltzan artean, iretargia gure inguruan dabil eta 28 egunean egiten dau gure inguruko bira osoa.

Amatau zanetik ona iretargiak ez dauko bere argirik, izpillu baten antzera bialtzen dausku motel eguzkiak damotsona.

Eguzkiaren argiak nondik jotzen dauan alako zatia da gure agertzen jakuna, osoa aurretik dagoanean, zatia albotik dagoanean eta ezer be ez zetetik dagoanean

Guri begira jartzen dan illargi-zatia bakarrik ikusten dogu, Eguzkiak argitzen duanean.

Gu bizi garan lur au ez da beti bardiña, aldatu egiten da, baiña oso astiro. Guk aldaketa ori ikusteko eundak urtean bearko gendukez.

Aizea, euria, eta erreketako ura dira aldatzaillerik aundienak. Mendi-gaillurrak biribildu egiten dira. Orregaitik dakigu mendi-gan biribillak dirala zarrenak.

Eta mendi-ganetan kentzen diran zatitxuak zelaietara edo itxasora jausten dira or be aldakuntza egiteko.

Ba-dira lan ori azkarrago egiten daben jazokizunak be, sumendietatik beera datozen “lava” edo ondargoriak.

Lurrean non gagozan jakiteko eta azaltzeko lau alde nagusi daukaguz: Eguzkia urteten dan lekua sortaldea da eta ori aurrean ba’daukagu, atzean sartaldea dago, esku-man egoaldea eta ezkerrean iparraldea.

Baiña zelan jakin gauez eguzkia ikusten ez danean lau aldeak non dagozan?

Begiratu izarretara eta aurkitu artz-eme edo gurdi txikia. Aren arrean daukazu iparreko ardatz-buruko izarra, “polar ártico”. Ori da iparraldea.

Baiña izarrak ikusten ez ba’dira, laiñoak nagusi diralako, ba-dago ipar-orratza edo “brujula” deritxon tramankulu bat. Onen orratzak beti iparra non dagoan esaten dau “iman” baten ipar-alderantza tiratzen dautsolako. Kutxabarruan dagoan orratza iparrean ipinten ba’da, beste izkiak diño alde bakoitza norantza dagoan

Baiña ipar-orratzaren bidez non zagozan edo nora joan bear dozun jakiteko, ingurua ezagutu bear dozu eta orretarako dira lur-irudiak edo mapak.

Lareun urte dira Elkano getariarrak lurra biribilla, pelota baten antzekoa dala, ez dala leuna edo zapala ikasi ebanetik. Artean Atlantik-Itxasoa bildurgarria zan, itxaso ori amaitzen zan lekuan amildegi aundi bat egoalako. Eta lurra amaitu egiten zan.

Baiña gizakiak lortu eben itxasoan beti aurera ta aurrea egin eta urten eben lekura barriro etortea. Orregaitik emon eutson I Karlos erregeak globo bat Elkano’ri idazki onegaz “tu primus me circundedisti”, “zu izan zara lenengoz inguratu nozuna.”

Erreza da lur-irudiak globo baten egitea, baiña globoa erabilteko da txarra, orregaitik egiten dira lur-irudiak ingi baten eta ori lortzeko bideak ba-dagoz. Erabilteko askoz errezagoa da.

Olazar’tar Martin’ek

Urrutia’tar Ander Jaunari

Bilbao’ra

Adiskide eta lankide: Agur

Zoriona, biotzez, artu dozun ardura aundiagatik. Ba-dakit, ziur, zeregin ori ondo beteko dozuna, beste une askotan zure zintzotasuna eta jokabide zuzena ikusi dodazelako. Ba-dauka euskerearen gure giroak zure jokabidearen bearkizuna, eta zu aleginduko zara ondo beteten.

Zoriona barriro eta ezertarako nire laguntza apala bear ba’zendu zure esanetara nago.

Biotzez, Mungia’tik, 2004n. urteko abenduaren 18n, egunean.

Olazar’tar Martin’ek

NABARRA'N ERGOIENA ARANA

Beriain mendia, eta bertan fletxaren señaleak San Donato ermitea eta parajearen muga non dagozan diñosku.

Bilbo'tik atera, Alsasuara eldu eta andik Ergoiena aranera etorrera kamiñoaz egiten da.

Aran edo Ibar au Aralar, Urbasa eta San Donato mendiartean dago.

San Donato jentek orrela deitzen dio, santuaren ermitea bertan dagoelako; baña mendi orren benetako izena BERIAIN da.

Antxiña Ergoiena ibarrean amaika erri izan zirala esaten da. baña gaur iru baño ez, eta eurak UNANU, DORRAO eta LIZARRAGA dira.

Erri oneik euron artean auzobide ederrakin alkatuta dagoz.

Ergoiena erdi inguru-maritik eta alderik alde Arbizu erritik Estella errira datorren kamiñoak erdibitzen dau, alde batean Lizarraga utzi eta bestean Unanu eta Dorrao alboratuaz.

LEZIZA errekeak be kamiñoaren lan berdiña egiten dau: Erreka au errotako errekea da, eta lenago Ergoiena'ko gente guztia bertora joaten zan, bai gariagaz eta bai urrun-billa be, errota bakarra zan da. Baña errota zuz Ergoiena danerako argi inderra egiten eban-eta.

Erri bakoitzean eleiza bat dago, baña ermitak ugari, eta zabal Ergoiena'n.. Unanu errian gaztetarik asi ta zartzaroraino eldu dan kanpai jole ospetsua bizi da: Ospetsua, beren kanpai joeta eta ritmo bereiziak izan ditualako. Jendeak diñoana da kanpai-ots ezbardin orretan kanturen bat be aterako zuela.

Jakintzak. Iru erriak euskaldunak dira, eta euskeraz egiten dabe, adiñekoari Zuka berba eginda, baña gazte eta zar, euron artean, Ikan egiten dabe; eta iru errietako ikasleak, Etxarri Aranaz'en dagoen "escuela de concentración" deritxon ikastetxera joaten dira.

Ergoiena'ko Unanu errian taberna bat zegoan baña gaur eztago tabernarik. Bañan Ostatu Etxe bat edo Posada be dago. Lizarraga errian restaurante bat dago eta bertan taberna.

Baña iru errietan badira erriko soziedade edo elkar-teak: Lizarraga'n bi, Dorrao'n bat eta Ununun be bat, eta kideko erriko danak dira.

Nik Unanu erriko Alkarte-etxea baño ez dot ikusi: baña Bilbon asi eta Iruñararteko restaurante eta otel askok gura leukie eurontzat Unanu erriko Alkartearen laurena, bai eskatz, sala, egongela eta aber lekuak, eta DENOK BAT ALKARTEA dau izena.

MAMUXARROA. Unanu erriko karnabaletan sei mamuxarro eta mutu batek parte artzen dabe. Mutuak mamuxarroaren espia edo salatari egiten dau, ostonduta dagoen jentea, bai neska ta bai mutill, aurkitzen joaten da ta. Bein aurkitu ezkerro, mamuxarroak, jentea artu ta preso eroaten ditu. Gero presoak mamuxarroaren belanean mun egin eta orrela libre geratzen dira.

Petrikilloak. Lenago saldarrak kentzeko, urdei lodia, azukera eta kipulla, txiki-txiki eginda nastu, ta trapu baten batu ondoren, trapu ori samako saldarran jarri.

Dorrao errian mutiko bateri beiekin doala burdiak berna ganetik pasa ta birrinduta itxi, ta etxeko amak etxean espalak jarri trapu batzuekin da orrela apurka apurka ondo edo jarri.

Lenago orrela zan gaurko adiñekoan bizitza.

Beatzaren bat edo beren lekutik atara ezkerro, andra osatzalleak beren lekuan sartu. Azurren bat apurtu, edo anka edo besoaren bat biortu eta aunditu ta olako gertakizunak zirala ta, orren konpontzalleak ere egoten ziran, baita enplastu egilleak ere.

Unanu'n, Ines izenekoa eta Lizarraga'n, Joxepa, Antonina etxekoa eta Juanita bat.

Batzuk, azurrak konpontzen Lekunberri, Betelu ta orrantz ere joaten ziran.

Arbazu errian be baegozan unturak edo pomadak belarrakin eginda lizuntzarekin (baselina antzekoa) egiten zituenak.

Zorionekoak olango pertsonak euren errietan euki dituenak. Gero Lizarragara medikue etorri zan ta gaur urgertzietako osagilleari be deitzen dautsoe.

Dorrao errira bidean San Juan ermitea. Batzarramenditik urbil dago.

Bideak. Ergoiena'ko iru errien inguruari bira oiñez egiteko ordu bi inguru bear dira. Unanutik Errotaburu mendi bizkarrera, lasai ibillita, amabost minutuan egiten da.

Errotaburu izena, errotea urbil dagoelako da.

Ortik Lizarraga'ra, berrogei minutu bear dira. Lizarragatik San Donatoko ermitea ta mendia oso ederto ikusten dira, baita Aralar'eko San Miguel be argi ta garbi ikusten da.

Restauranteke tabernan ogei minutuen egotaldia egin eta bertotik, frontoi paretik joanda Batzarramendi inoren lurra izatetik, bertan iru errietako genteak erri batzarrak egiten zituezalako orrela deitzen dautsoe.

Bertotik Dorrao errira ogeta bosten bat minutuen egiten da eta Dorrao'tik Unanu'ra ogeienbat minutuen lasai eldu leike.

Batzarramendi bizkarretik laisterrean Dorraora bidean San Juan ermitea dago. Dorrao eta Unanu erdi inguruan. Bidetik urbil Galtzibiltz deitzen dautsoen lur bizkar bat dago, ta andik iru erri buruak begi bistan agertzen dira.

San Donato ermitea naita iru errietatik ikusi, bertara igoteko, Huarte erritik eta Unanu erritik joan bear da: Unanu'tik joan ezkerreko Ondatz-erantz egin bear da; baia Ondatz gainera eldu baño len geratu ezkerre, bidetik eta ezkerreanantz begitu ezkerreko Alsasua erria ikusten da, eta eskoirago Etxarri eta eskoiratzuago Arbizu erria dago.

Ondatz gainera lekuatik izugarritzko ikuspegi bat bertan agertzen da, eta bera San Donato edo Beriaingo mendia erpatik asita gallurrerañoko mendiaren mustur zorro-tza, barku baten musturra bezalakoa da.

Ondantz, Ergoienako erri bat izan zan eta, bertan San Buenaventura ermitea be egoan, baña etxea ta ermita desagertuta dagoz. Paraje ori patata ona lortzeko lurra izan, baña gaur egun dana belartzarako geratu da.

Beriain mendia naita laño gabe eta argi ta garbi agertu, San Donato ermita baita beren ingurua lañoz beterik sarri agertzen da.

San Donato edo Beriain mendiari buruzko ipuiñak be ba-dira. Batak auxe diño: Bein LEZE batean karea bota ebela eta UBEian dagoen emoietan karea atera zala. Ubei mendiaren musturreko urbilean dagoen zulo edo ago edo koba bat da, eta elur denporan edo euri asko danean ago beteko ur besoa bertatik urtetzen da.

Ipuiñak badiño Soragin-zulo eta Lamin-zuloak be badiñela.

Beste esakun batek diño koba batetik sartu ezkerre valle de Oio (Valdegoio) ortan dagoen GOÑI errira irtetzen dala; baita antxiñakoak be koba ortan bizi izango zirala.

Jolasak. Gaurko adiñekoan ume denporako jolas batzuk onelakoak izan ziran: zinezko txapakin aroak pres-tatu eta burnizko alanbre batekin aro ibilketak eta korri-kak egiten zirala; baita errekoak kañe mea, UELDEGARI edo ZUMA izena duen kaña orrekin fletxak ere prestatu puntan osto orratza edo untza txikiak jarrita.

Txistuak be egiten zituezan, altza, urritza eta lizarra-kinn prestatuta.

Gaur be Martin Miranda jaunak txistu orreik ondo egi-ten daki.

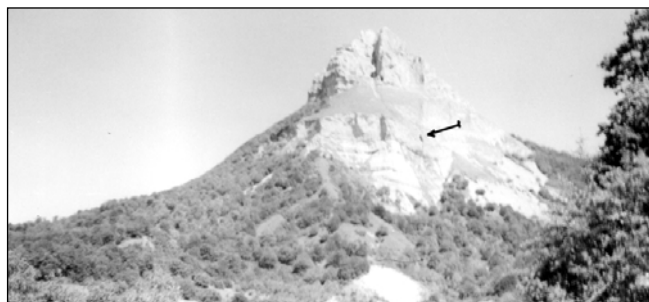
Lenago mutiko gazteak txistuak meiz-meiz egiten zituen. Egurreri azala biguntzeko jo egin bear, gero azala osorik ateratzeko, ta azala ta beren paluekin txistu zoliak lortu.

Lenbiziko koska azala kentzeko egin ta gero jo ta berba batzuk esan.

Jotzen badozu asko, azala lertu egiten da. Egurra nola jo azala ateratzeko esaten zan: pistu pistu saltari ez bayeiz atratzen lertuari.

Leixtubakin egurra agoan ibilli ta gero azala sartu.

Dorrao'n askok egiten zituen: Zuma edo Uelgariak erreka basterretan asko dira. Erramalatxak montoian jarri ta Uelgarie ganetik, eta gero lur zoiekin amaitzen zan erramalatxearen gordea.

Oldatz. Beriain mendiaren musturra. Bealdetik gallurrerañoko begitu ezkerre, barku baten aurreko musturra dala dirudi; eta UBEI zuloa zein dan, fletxaren señaileak erakusten emoten dau.

Kanta eta dantza. Ergoienako alkarte-tokietan kantatu bai eta dantzarik ez. Lenago plazan gramola egoten zanean, jantzan neskak bakarrik, eta mutillak eskapo edo plaza albotik begira, ta neskak jantzan bai soltuen eta agarruan. Baña erriko festetan agarrua eta orrela mutillek ere bai. Eskontza bat danean eskontzen dan etxeokak, bai besperan eta egun berean bolanderak botatzen ditue, boda eguna dala orrela aitatu egiten da ta.

Dorrao'ko Martin Miranda jaunak gaur be ume denporako txistuek une baten egiten ditu. Azala eta beren egurra biak bat dirala, inguru baten azalari ebagitzen bat emon bear jako, gero osoan ateratzeko; eta lenbiziko koska azal ta egurrean ere egin bear dira. Egurrari azala ondo ateratzeko, azalean jo ta berbak esan. Azala osorik atera ta gero, egurrari koskaren ebakera luzatu. Argazkian ikusi azal bagarik dagoen egurra, beren azala alboan dagoela, eta ikusi ere, lana egin ondoren, azala berriz egurrean sartuta gero, umeentzako txistu bat eginda.

Jose Mariano Barrenetxea

2.– IZADIAREN JATORRIA

Santio-bidea, begi utsez ikusi diteken, gure galaksiaren zatia da.

Erlejiñoak eta kondaira edo leiendak Jainkoa ipinten dabe izadiaren egille baiña Jainkoak izadia zelan egin eban ez dakien lez, ipuin-antzeko irudiak asmatzen dabez.

Orrelan gure Bibliak be, baiña ez da izaten ori agerpen edo “rebelaziño” bat zientzi-gaia begira, orduan aurrean euken zintzia onartzen dabe eta olako mundugintzara Jainko egillea sartu. Biblia’ko edestia India’tik zabaldua da.

Baiña zientziak gaur diñoana eta Darwin’ek azaldu eban mundugintza aurrerakoa ez dago, berez, fedearen aurka: Bibliak Jainkoa ipinten dau egille eta zientziak izadiaren sorkundea zelan gertatu zan jakin nai dau. Mundugintzaren aurrerapenean ikusten dogu gaurko fededunok Jainko egillearen eskua. Gaur be Jainkoak mundugintzan jarraitzen dau.

Jakintsuen eritxiak mundugintzari buruz ez datoz batera.

Batzuren ustez izadia geldi dago, beti gai bardiña dauka.

Baiña beste batzuren ustez, orain millaka milloi urte dirala, kenengo uñak agertu ziran, batzuk ezezkorrak edo negatiboak, beste batzuk baiezkorrak edo positiboak eta orreik kizi edo atomoak sortu ebezan.

Jakiña da kizi edo atomo bakoitxak bere barruan indar positibo ta negatibo orrek orekan daukazala. Ortik sortu zan “kizizko lerkia” edo “atomozko bonbea”.

Asierako uin areik atomo biurtu ziranean, guztiak batu egin ziran eta orrelan sortu zan asierako bola aundi ikaragarri bat, izadi osoaren iturri izango zan bolatzarra.

Mundugintzan lenengo urrats ori bete zanean, lertze ikaragarri bat sortu zan (bin-bag) eta kizi batzuk oksijenoa, idrojenoa, burdiñea, sufrea, karegaia... eta beste gai bakanak lurren biurtu eta aske geratu ziran, baiña geienak gai-sendo edo masearen zati izan ziran. Orretan igaro ziran 30 milloi urte. Gai-sendo ta lurren, dana nasteen egoan ezelako egokitasun edo orden barik.

Irugarren urratsa dator orain mundugintza onetan. 100 milloi urte geroago biribil aundi ori lerketa batek zatitu eban eta zatiak alkarragandik urrintzen asi ziran eta gakalziak sortu ebezan. Galaksia bakoitxak eundak milloi olako zati daukaz eta zati bakoitza eguzki bat da. Oraindiño be mundua zabaltzen dago, galaksiak sortzen.

Eguzki asko orreik be zatitu egin ziran eta orreik dira izarbel edo planetak. Asieran lurrunezkoak izango ziran, gero ur biurtu eta geroago sendotu eta bakoitza bere ardatzaren inguruan biraka asi ziran, izarbelak eguzkiaren inguruan eta sateliteak izarbelaren inguruan. Or daukagu gure lurra eguzkiaren inguruan, eta or iretargia lurraren inguruan.

Ederra benetan, arrigarria, mundugintza-lan au!

**OLAZAR’tar Martin’ek
Margo Ederdun Entzikolpediatik eratua.**

SALMOAK

66N SALMOA: NEKALDIA

1

Salbatzaillea ama itxita
ixilikan zeguala,
galdetu zion ikasleak ta
bere dotriña zer zala.
Galdera au zan arrapatzeko
kaluniak izan zitzala,
Salbatzaillea bere Aitari
umil eskeiñi zan ala.

2

Erantzun zion umiltasunez
arpegi alaiarekin:
«Nik beti esan det agirian
Eleizan jendearekin,
ta ez det ezer esan ixilik.
Neri galdera orrekin?
Nai badezu, esango dizue
zer esan dedan berekin».

3

Au entzutean serbitzari bat
juan zan arrabiz betean,
ta eman zion ukabilla bat
gogor bere kopetea.
Erritan eman zion gaiñera
ukabilka ematean:
«Au alda erantzuteko era,
apaiz jaunak galdetzean?»

4

Portera jarri begira eta
Pedrori zion esana?
«Akaso ez al zera zu ere
orren ikasle ziñana?»
Pedro lotsatu ta bildurturik,
au da erantzun zuana?
«Ni ez naiz orren diszipuloa,
ez naiz ikasle nitzana».

5

Salbatzaillea miñez, jarri zan
Pedron itzak entzutean,
orrenbeste min etzuan artu
ukabilka ematean.
Jaunak Aitari eskatu zion
Pedro ala ikustean,
Birjiñan bidez barkatutzen
beste bitan ukatzean.

6

Apaiz Kaifasek galdetu zion
«Jainko biziagatikan
esan eiguzu: Zu zera Kristo
Jainko gizon egiñikan?
Erantzun zion: Bai, alaxe
ta dizuet oraindikan:
ikusiko nazue etortzen
Jainkoaren eskuitikana».

7

Kaifasek esan: «Ofenditu du
onek itzez Jaungoikoa.
Ez degu testigu bearrikan
da geurok entzundakoa.
Zer deiozue?» Danak zioten
«Kastigua iltzekoa!».
Jauna izan zan ostikopetua
txistuak botatakkoa.

8

Munduan etzan iñor izan du
ain itxusi tratatua,
eta Jesusen arpegia zan
argi-brilloz agertua.
Sorginkeria zala ura ta
lotu zioten trapua,
joka galdetzen zien: «Esan zak
nor dek eritutakua?».

Salmo berriak kantatzeko Dainua!

Jaun-goi-ko Ai-ta mai-te zai-tu-gu ze-ru lu-rren E-gi-le-a Jain-Ko se-me-a, mai-te zai-tu-gu gu-ti-on Sal-ba-tzai-le-a Jaun Es-pi-ri-tu San-tu-a ze-ra a-lai-ta-sun e-mai-le-a gu-re a-ni-man Se-na-rra ze-ra po-za sor-tzen lan-gi-le-a

67 SALMON: JAUNA SARTU ZUEN KARTZELAN

1

Ezinda esan Jaunak zenbat min artu zun gu erosteko, azken juizioko egunean dago dana agertzeko. Kaifasek zeukan lur-zulo txar bat lapur aundiñak sartzeko, au zan illuna, ain zan zikiña, usaiz bizitza galtzeko.

2

Agindu zien emen sartzeko lotuta zegoen bezela, an sartuta lotu soka-puntaz ezin zutitu zeikela. Ateak itxi giltzakin eta an laga zuen onela zeru ta lurren Egille Jauna, gu poztu nai giñuela.

3

Kartzelan giltzak eman zizkaten mutil biurri bateri; Jesus alako posturan zueken ezin jeikita ta eseri.

Etsaiak jarri zion buruan mutil biurri oneri: «Lagunak artu ta tentazazu, zapaldu sorgin orreri».

4

Gaizto-taldea bertan sartzea zan Jaunak ametitua, burlazko pesta asitzeko zan txistuak botatakua. Galdera asko maldizioka izan zan egindakua, Anasekin baiño gaizkiago Kaifasekin tratatua.

5

Eldu zitzaien egun sentia ta erten zizan andikan gizonak eta etsai guztiak laga zuen bakarrikan. Sakrilejorik etzuen egin Ama Birjiñagatikan, bere aingeru taldea zeukan Jesusek arriturikan.

6

Aingeru auek ausper jarrita zan Jauna adoratua,

Salbatzailleak otoitz luzean zan Aitari eskatua: izango ziran Kristauren aldi izan zedin sinistua, negarrez zegoen Pedroren alde barkatzeko pekatua.

7

Beraren kontra zebiltzan aien alde erregutu zuan, Ama Birjiñak gorde zezala bere bizitza osuan, bere antzera naigabetuak gorde zitzala munduan; asmo auetan eskeiñi eta miñez iltzera zijuan.

8

Ordu berean eskatu zuan Ama Doloretakoak: «Gorde Eleizan seme diranak, baita beren kontrakoak, asarre gabe ondo artuaz guri gaitz egindakoak». Amak negarrez Seme Jaunari dira eskatutakoak.

68N. EPAI-ALDIA

1

Jetxi zizaden Jesusen billa, zeukaten presolotuta, eramatera parrez ta burlaz arkaitzetik askatuta «Nun dira zure milagro aiek?» – esan zien arrotuta–. Ezin igesi izan du dezu zure arteak galduta?»

2

Joan santuak eskatu zion Birjiñari barkatzeko, izan zalako aula Jaunari laga ta igesitzeko. «Orain daukate itxura gabe, Ama, zu ez arritzeko; joka ta txistuz itxusitua, ez dago ezagutzeko».

3

Ama Birjiña zuzendu zuen aingeruk kale batera, ikusi zuen nola zijuan kale buelta artzera. Amak auxpez adonatu zuan

erruki aundiz batera; ez da iñor izan, da izango adoratzeko berdintzera.

4

Jeiki zanean ikusi zuan Jesus begira Amari, biotzez eta miñ aundienez itz egin zion Jaunari: «Nere Jainkoa ainbesteraño eman nizun gorputzari».

5

Eldu zan Jauna Pilatosgana onek kausa juzgatzera judutar asko etorri ziran gertaera ikustera. Jesus biraldu zuen ba berak ez jetil-etxera Pilatos atera zan kanpora bere kausa galdetzez.

6

Pilatosek ikusirik Jesus ain probre ta sufritutzen eta kulparik gabea zedukan ezagutua.

Baiñan etzuan erriaren izan gaizki gelditu agindu zuan izan zedilla Erodesek juzgatua.

7

Eldu zan Jesus Erodesgana au zan Joan ildaku gizon-loikeriz bizi zana parrez artutakua Ta asi zan Jaunari galdetzen ikusi nai agertua, Jaunak etzion ezer erantzun zalako gizon gaiztua.

8

Jantzi zioten jantzi zuri erotzat ezagutzeko, eta ero orren ondotikan danak iges egiteko. Baiñan Jesusen jantzi zuria zan danok ezagutzeko Jesus au zala kulpa gabea supritzen gu salbatzeko

ALDALUR'tar JUSTIÑE (KLARATARRA) GASTEIZ

IPUIN-SARIKETA 2004

Euskerazaleak

1a. Joxemari Murua Goñi
2a. Legarreta'tar Asier

3a. Merino'tar Palmi
4a. Arrien eta Orbe'tar Ziortza

5a. Narbaiza'tar Alberto

ABIZENAK

Aramendi(a): Andoain'en eta Ordizia'n etxeak.
Ara- irea dan ezkeru, irea dagon mendia litzateke.
Eibar'en agertzen da lenengoz 1618n. urtean.

Aranalde: Gorriti'n eta Gipuzkoa osoan.
Aran-landarak dagozen lekutik urtean esan gura dau.
Aran ibar lez artu ezkeru, ibarraren ondoan da.
1611n. urtean agertzen da Tolosa'n.

Aranaz: Aran izan leiteke landara bat edo ibarra. -az toki-atzizkia da. Orduan aran-landarak dagozen lekua edo ibarrean.

Aranaz Naparroako errian agertzen da etxea eta idatzita lenengoz 1692n. urtean Santiago'n.

Arandia: Durango eta inguruetan agertzen da etxea.
Aran-landarak dagozen lekua esan gura dau.
Balladolid'en agertzen da idatzita 1643n. urtean.

Aranegi: Aran ibarra da edo landarea. Izan leiteke Aran-landarak dagozen aldapa edo ibarra dan ikuspegia.
Gipuzkoan agertzen da.

Arangiz: Araban eta Markiña-aldean dagoz etxeak.
Aran landarea da eta -gi edo -di ugaritasun-atzizkia. -z abizenaren ezaugarri.
1538n. urtean idatzita dago Balladolid'en.

Aranguren: Bizkaian toki askotan dagoz etxeak, Zea-nuri'ko Ipiñaburu'n be bai. Gipuzkoan eta Araba'n be toki askotan.

Goren dagon arana izan leiteke.

Eibar'en agertzen da idatzita, 1578n. urtean.

Aranzabal: Ibarzabal lez bardin. Elgeta'n agertzen da 1415n. urtean.

Aranzadi: Ezkioga'n iru etxe. Arantza asko dagon lekua da.

Tolosar batek daroa abizena 1346n. urtean.

Arakistain: Elgoibar'en da toki izena.

Ara- irea izan ezkeru, -ustia ugari-atzizkia da eta -ain'ek gaiña adierazten dau. Ira asko dagon tokiaren gaiñean.

Elgoibar'en agertzen da idatzita 1657n. urtean.

Arauko: Arau- irea da eta -ko toki atzizkia. Ireak dagozen tokiko etxea.

Itxas-gizonen artean agertzen da 1768n. urtean.

Arbe: Gipuzkoa'tik eta Naparroa'tik dator.
Alba bedar legortuaren lekua da, arriaren barrena be izan leiteke.

Azpeitia'n 1348n. urtean.

Arbelaitz: Irun-inguruan sortzen da eta arbelezkoa (pizarrazkoa) dan aitza esan nai dau.

Arberas: Benabarra'n sortua da eta andik zabaldua.
Arriepa gogoratzen dau eta be-aldea, edo berantza.
1686n. urtean idatzita dago.

Arbizu: Izen orretako erria Naparroan.
Arbia "nabo" lez artzen dogu eta -tzu'k ugaritasuna dakar. Arbi asko dagon lekua.

1461n. urtean agertzen da Oñate'n abizen au dauan Rejidore bat.

Arbolantxa: Abizen zarra da Bizkaian. Mungia'n be bai.

1493n. urtean agiritan dago.

1212n. urtean Nabas de Tolosa'n agertzen da.

Arbulu: Arri-buru edo aitzaren goi-aldea da. Gipuzkoan dago geiago, baiña Elorrio'n be bai.

Oiartzun'en 1570n. urtean.

Arze: 300n. urtean Santander'en dago eta aindik datoz Bilbao'ra.

Arri-lekua dala dirudi.

Oñate'n agertzen da 1724n. urtean.

Aretxabala: Antxiñako toki izena Bizkaia'n. Batzar-lekua Bizkargi-azpian.

Arizti zabala da.

Bilbao'n 1661n. urtean.

OLAZAR'tar Martin'ek

ESKOLASTIKA GOI-MAILLARA

3.- ERDI-AROA: ESKOLASTIKA

Sarritan esan da erdi-aroa milla urteko illunaldia dala, baiña gau luze orretan be izarrek agiri dira.

Erdi-aro osoan filosofia da teologia alkartuta dabil, Abraam'en ondorengo diran iur erlejiñoetan. Grezia eta Erroma ostendu ziranetik aurrera asten da aldi au.

Aldi luze onen asierea illuna da, baiña eskolastika aurrera doan neurrian filosofi-maila on bat lortzen da.

Eskolastikak lau aldi dauka: sorkuntza (IV-VI) gizaldietan, azkuntza (XII gizaldian) erre-aldia (XIII'ean) eta beerakuntza (XIV'ean).

ESKOLASTIKA-AURREA

Aldi onetan ez dago goi-mailako filosoforik, azkenen- go erromatarra izan zan Boezio joan zan ezkerro.

Lenengo filosofoak Kasiodoro ta Sebilla'ko Isidoro santua dira eta Bretainia'n Beda santua.

Kasiodoro (481) Boezio bere maixuaren jarraitzaile da eta lekeideen artean ikasle eta idazle sutsua izan zan. Bere libururik ospetsuena "Jainkoari eta erritarrai buruz jakituri-astarrenak". Or agertzen dau "Trivium" (gramatika, retorika ta dialektika) eta "cuadrivium" (Aritmetika, geometria, astronomia eta musika) gizaldietan iraungo dauan ikasbidea.

Sebilla'ko Isidoro (560) idazle ugaria da eta teologia, liturgia eta biblia dira bere gai nagusiak, baiña edestia be bere arloa dau. Etimologiak deritxon bere ogei liburutan jakituri osoa agertzen dau, baiña aztertzen dauan itzen jatorrietatik geienak oker dagoz.

Bretainia'n dago beste filosofo iturri bat Beda santua (674) buru dala, onek be jakituri osoa agertzen dau bere liburuetan.

Eskolastikaren sortze-aldi onetan ezarri bear da Karlo-magno'ren aldia. Onak alegindu aundia egin eban ain urri ebillen jakintza edo kultura zabaltzen eta orretarako jauregian, parroketan, monastegietan katedraletan eta abar. ikastegiak jarri ebazan, guztietan ospetsuena Akisgran'en ikastetxea.

Alkuino (725) eta Rabano Mauro (784) izan ebazan orretan laguntzaile.

IX. gizaldian oso ezaguna eta urrengo filosofo askoren maixua dogu Juan Eskoto Eriujena (810). Onak izadia aztertuz, panteismo edo dana-jainko elburu okerrera jotzen dau.

Sasoietan asten dira burubide orokor edo unibersalen arazoa aztertzen eta azterketa onak gizaldietan iraungo da. Ona emen arazoa: Gauzak bakarrik dira, esaterako aurrean daukagun txakurra, zelan agertzen da txakur guztientzat balio dauan burubidea? Arazoa aurrerago agertu zaqn, gogoratu Porfirio'ren zugatza (232), baiña XII gizaldira arte ez da argitzen.

ESKOLASTIKAREN SORKUNTZA

Orain-artean fedea ta buru argia batera ibilli dira, baiña emen asten dira bareizten, San Pedro Damiano aurrerengoa dala (1007) eta bera da orretan maixu, San Agustin'eri jarraituz.

Aldi aretako filosoforik argiena Anselmo santua izan zan (1033) Kanterburi'ko gogi-gotzaiña, eskolastika'ren aita deritxona.

Jainkoa ba-dagoala agertzeko lau zio dakaz eta bosgarren bat ontologikoa deritxon zioa ezartzen dau onelan: Jainkoa izan leiteken izakirik bikaiña da, baiña Jainkorik ez ba'lego, izaki bikaiña bat legoke, ba-dagoan Jainkoa, orduan bikiña dala, Jainkoa ba-dago. Ezta-baida asko sortu eban bizaldietan zio onak.

ESKOLASTIKAREN AZKUNTZA

Azkuntza-aldi onen oiñarrian "Zister"tarak deritxen lekaideak dagoz eta euren artean aurrerengoa, ikaslea daben Bernardo deuna (1112).

Bernardo deunak be San Agustin'eri jarraitzen dautso Platon'en bidetik, baiña jaio bako burubideen asmakizuna ez dau onartzen.

Ondoren eskola ospetsu bi dagoz: San Biktor eta Chartres, lekaide-etxe ospetsuak. San Biktor'eko Ugo filosofo, teologo eta mistiku aundia izan zan, au be San Agustin'en jarraitzailea eta Platon-zale barrien bidekoa. Abstrakzioa edo kenketa artzen dau burubide orokorren edo unibersalen arazoa argitzeko eta arlo bi agiri dira bere filosofi-liburuetan: burubide utsezko filosofia eta jokabiderakoa.

Ez dau onartzen Anselmo deunaren bide ontologikoa Jainkoagana eltzeko, bai oster bere lau bideak.

San Biktor'eko Rikardo da eskola onetan teologo ta mistiku ezaguna.

Chartres'eko eskola 990n. urtean asi zan eta oneik dira berezitasunak: "Quadrivium" artzen dabe geiago "trivium" baiña, geien matematikak eta astronomia edo izar-iztia, giza arazoen bidera be sartzen dira eta filosofien bidean platonzaleak dira, burubide jaiogabeak edo "ideas innatas" kenduta. Aristoteles'en lojika be artzen dabe. Burubide orokorrak edo unibertsalak argitzeko, Porfirio'ren zugatza kontuan dabela eta Boezio aitzu barik diardue.

Ainbat filosofo eta argiak dira eskola onetakoak. Ez aitzu Aristoteles'en pentsabide batzuk be eldu jakezala, zelan edo alan.

Pedro Abelardo (XII): Irakasle ospetsua eta Eloisa'gaz maiteminduta agertzen dana. Bera abat izatera eldu zan eta Eloisa be bai abateme izatera, baiña kontzilioetan kondatua izan zan eta lekeide-etxetik be bota egin eben. Damututa il zan.

(17n orrialdean jarraitzen dau)

ERREGEAK ETA EUZKADI

III SANTXO

Egun gaitza izan zan Euskalerrarentzat, antziña artan naparrei Iruña'ren eta Jaka'ren inguruko lurren artean, oiñarriztat Leire'ko Lekaidetxe edo monasterioa zutela, Erreiñu bat sortu, ta erreiñu orren gaiñean Errege bat ipintzea gogoratu zitzaien eguna. Ori IX mendean gertatu zan. Noiz ziur ez dakigu, baiñan 829'an ENEKO ARITZA Iruña'ko Errege zan.

Lenengo Erregea. Baiñan ez ziurtasun osoz, Iruña'ko lenen Errege bezala Piña'ko Yondoniane'ren Lekaidetxe-ko bi dokumentutan, GARTZIA JIMENORENA agertzen bait da lenen Errege: "sub regimine Garsia Scemenonis rege de Pampilona" 825'ko dokumentuan, eta "ego Garsia Scemenonis rex Pampilonensium" urte bereko beste batean.

Egia da bigarren au apokrifoa dala, dion urtean ez baiña 400 urte geroago idatzia, baiñan aurreneko beste ura egiazkoa da, zintzoa, sekulan apokrifoa izan daitekealakoz kezkarik jaso gabea.

Albiste illunak danoiek guretzako; Erregeak ez diote bâ beiñere Euzkadi'ri on aundirik egin. Gaitzik ez egitea izan bait da Errege batek egin izan dion onik aundiena.

Ori bera esan daiteke Bizkai'ko Jaunetaz.

Azkeneko lau urtea auetan III SANTXO "NAGUSIA" ari zaigu goratarre ta onespén aundiak jasotzen. Ez noski batere arrazoirik gabe. Uste danez dirala milla urte, Kristo jaio osteko millagarren urtean ainzuzen, ots, 1000'ean, (agian 1004'ean) jantzi bait zuan Iruña'ko Erregeen buruntza edo koroia. Ainzuzen oraintxe bertan 2004'ko ekainill onen 18'an irakurri ditut nik goratarre-sorta apaiñ batzuk, egun ortako "DEIA"n.

Eta goratarregille guztiengan oiturazkoa dan lez, bizi-rik zebillenean izan zan baiño ederragoa aurkezten digute danek Errege zar ori. Ondo irabaziak omen ditu aintzake-ta guzti oiek Euskalerriko erregeetan garaiena ("el más encumbrado") bera izan omen zalako; eta orduango EUSKALERRI OSOA bere agintaritzapean LATERRI edo ESTADU bat egin omen zualako; eta, orregaitik ainzuzen, bere aldi artako euskaldunek AUNDIA izendatu omen zutelako.

Ori guztia ¿egia ote da?

Ez.

Iru arrazoi oietatik, aurrenekoa egiazkoa da; beste biak, nere ustez beintzat, ez. Azter ditzagun irurak batera:

Aurrenekoa: Bere garaitasuna, "alteza" gaztelera: Egia da Iruña'ko eta, zer esanik ez, ondorengo Naparroa'ko Erregeen artean aberatsena, indartsuena eta ospetsuena bera izan dala, baiñan argi azaldurik utziko dugun lez, ez bere Erreiñuaren onerako, bere buruaren eta bere

sendiaren onerako baizik. Ez da noski arritzeko gauza. Ori errege guztien jardunkera izan bait da.

Euskalerrian Errege bikaiñak izan dira: II Santxo "Abarka", VI Santxo "Jakintsua", VII Santxo "Indartsua", III Carlos "Egokia". Alare, betez ere edestilari espaiñarrentzat, danetan bikaiñena, III SANTXO "NAGUSIA".

Almanzor'ekin borrokan jardun bear izan zuten II SANTXO ABARKA, III'aren aitonak eta III GARTZIA SANTXORENA aitak. Orduantxe bete ziran milla urte III ABD EL RAHMAN'ek Kordoba'n bere burua KALIFA izendatu zuala, eta orduantxe, ALMANZOR buruzagi zuala, iñoiz baiño indartsuago zegoan kalifatoa. Alata-gutziz Erreiñu txikia, baina sendoa ta yarea utzi zien III GARTZIA'k III SANTXO bere semeari.

Egia da baitare, aitonak, SANTXO ABARKA'K, pake lortzearen, ALMANZOR'en sendiko egin zuala gure III Santxo, bere alaba, Euskalerriko printzesa, III SANTXO orrek izeba zuana, emaztetzat buruzagi musulman ari eman ziolako. Ezkontza orren bidez, Almanzor'en illoba biurtu zan gure SANTXO. Laister gaiñera eman zien printzes arek ALMANZOR senar musulmanari seme bat eta III SANTXO illoba kristauari lengusu bat, kronikalari kristauk "SANTXOL" izendatu zutena. Biak, ordea, ALMANZOR osaba eta SANTXOL lengusua, il zitzaizkion laister. Eta almanzordarrek illik, bereala, 1031'an ezereztu, bait zan kalifatoa, bere, -Iruña'ko III SANTXO-, biurtu zan Espaiñeta'ko Erregerik indartsuena.

Bereak zituan Araba, Araba'ren zati izan ziran Bureba ta Errioxa'ren sarkaldeko Erdia, Bizkaia, Gipuzkoa, Naparroa'ren iparreko Erdi menditsua ta Jazetania. ¿Maite ote zituan berak lurralde oiek? Bai, baiña itzaia idiak bezala. Bere onturrerako bearrezkoak zitualako.

Esan dugun lez, Almanzordarrak illik, kalifato guzia TAIFA, edo Errege Koxkorren talde bat biurturik gelditu izateaz, baliatuz, bere Erreiñua zabaltzeari eman zion III SANTXO'K.

Jazetani'ren ertzean, ARBEGUREN ("Superarbe), GORTZARAN ("Ribagorza") eta Lerida'ren Iparrean PALLARS, bere-egin zituan.

Gaztelerriko GARTZIA SANTXORENA kontearen arrebarekin ezkondu zegoalako, bere eskuatara etorri zitzaion lurralde ura, kondea erailla izan zanean. Eta andik LEON'GO Erreiñuari ekin zion eta, II BERMUDO garaiturik, bere agintaritzapean artu zuan guzia, Galizi izan ezik, or gorde bait zuan II BERMUDO'K bere burua.

- Lur asko bildu zuan, baiki, bere eskuetara III SANTXO'K. Baiñan ez da baliozkoa bera miresteko bere

zaleek darabilzkiten arrazoietatik irugarrena, ez bait zuten bere denborakoek “AUNDIA” orregaitik izendatu. Itz orren zentzua ez da Euskalerriaren Erdiko Euskerak ematen diona, “GALANTA”, Sarkaldekoak, ots gaurko Bizkaierak oraindik ematen diona baizik: “ZARRA”, eta III SANTXO-ren billoba, IV SANTXO aski azia zan garaiean sortua da, bi SANTXO aiek bereizteko: “-SANTXO NAGUSIA”, “SANTXO GAZTEA”.

Zentzu ori izan zuan Erromantzez ere: “El Mayor”, “El Más Viejo”.

– Ezta egiazkoa, eztare, III SANTXO “NAGUSIA”REN eskuetan lurralde guzti aiek Laterri bat osotzen zutela.

Euskalerria ez da sekulan Laterri bat izan. Euskalerri beti ANFIKTIONI BAT izan da. Baiñan gaur, guretzat, orrek ez du ajolik-eta, pentsa dezagun ala izan zala: Laterri bat izan zala orduan Euskalerria, oraindik ikaragarriagoa agertzen bait da III SANTXO “NAGUSIA”AK, bere eskuetan Laterri bat zuan Euskalerriari egin zion gaiztakeria: lau pusketan zatitu. Iñork sekulan Euskadi’ri egin dion gaitzik madarikagarriena.

Lau seme izan zituan: Zarrenari, Gartzia’ri, gaurko Euskalerri au utzi zion orduan Araba’reinak izan berriak ziran Najerilla ibaietik sartalderako Errioxa’rekin eta Bureba osoarekin.

Bigarrenari, Fernando’ri, errege bihurturik, Gaztekerria, orduan oraindik zati aundian euskalduna zana.

Irugarrenari, Gontzalo’ri, Arbegain eta Gortzaaran’go konterriak.

Arrezkero beti zatiturik bizitu zaigu, orduan bein betirako alkarturik gelditu zitekean Euskalerria. Badakit zer esango didazuten, baiñan pentsa eizazute, arren, nik ere badakitela zer esaten ari naizen. Ez dut gure III SANTXO “NAGUSIA” inpernuetara jurti nai. Badakit Errege guztiak izan dirala berdiñak. Badakit errua ez dala Erregeena, EREGETZARENA baizik. Orregaitik naiz EREGETZAREN etsai.

Latiegi ta Eraso tar Bixente

AFRIKA

Afrika arrigarria da eta ango barriak agertu nai dauzueguz 54 lan labor oneitan.

Esan dagidan, bein eta betiko,barri oneik nondik artuak diran, ez guztiak baiña bai geienak.

15 liburu ondo apaindu eta irarrietan agertu zan Margo Ederdun Entziklopedia, Lekuona’tar Manuel’en ardura-pean, 1968n. urtean asita eta entziklopedi onen 2n. liburua da nik artu dodana. AFRIKA dau izena eta Arregi’tar Rikardo’k euskeratua da. Nik bizkaieraz eta laburpenak agertuko dodaz.

Ez dakit entziklopedia au gaur saltzen dan baiña lan ederra da.

Afrika pizka bat ezagutzeko irakurri egizuz lantxu oneik. Mundu barri bat aurkituko dozu.

IBILGAILLUAK

Ez dago Afrika’n, toki askotan, beste biderik abereak egindako bide-zidorrak baiña. Uri aundietan be biderik geienak asfalto bako bideak dira.

Tren-biderik geienak be oso zarrak dira.

Orain milla urte eroan ebezan ara Dromedarioak Asia’tik, eta karabanak dira basa-mortuan bidelariak. Onune edo oasietan kilo-kolo dabiltz autobusak. Sahara’n automobilla arriskugarria da, aldagairik ez dagoalako. Eiztariak ilda be aurkitu dabez oraintsu.

Egoalderako txirrindua, bizikletea, da onena, eta senar-emazte eta umeak baten ibiltzen dira.

Emakumeak oiñez joaten dira urriñeko azoketara.

Ibaiak dira ibilbide onak basoetan, gaur lurrundun motorrakaz dabiltz ontziak. Baltsak eta kanoak berta-koentzat izaten dira. Baiña gaur egazkiña dabil ugeri: Sei asteko bidea ordu bitan egiten da.. Garrantzidun erri guztiak daukez euren egazkin-zelaiak

MADAGASKAR

Indiko itxasoaren ondoan dago ugarte aundi au. Afrika’tik 400 km.´ra.

Ango biztanleak ez dauke senidetasunik afrikatarraz, ez eurak eta ez euren abereak. Polinesia ta Melanesia’gaz dauke aidetasun geiago, urrin egon arren. Oiturrak bardiñak eta izkuntza be antzekoa..

Aunditasunez munduko laugarren ugarte da. Dina-marka’tarrak eta fratzetarrak euki dabe menpean.

1958n. urtean lortu eban askatasuna, Tananaribe uriburu dauala.

Munduko lorarik ederrenak daukez, esaterako ustarkuaren margo guztiak dauzan orkidea.

Europa’rako zura saltzen dabe ugari.

Erreka jauzkariak daukez mendietan beera. Erreketan kokodrilloak dagoz asko eta eurak dira ango pizti afrikatar bakarrik.

Abere-mota bi, tanrek eta maki, dagoz asko. Tanrek edesti-aurreko abereen antzekoa da eta makia katu-antzeko azagarria edo lukia. Naru ona ta koloretsua dauka eta munduan beste iñon ez dago.

Nekasariak dira: Jateko bear daben arroza, mandioka, barazkiak, bedarra ugari, konkordun idiak eta ardiak ugari dira.

Olazar’tar Martin’ek

BERTSOLARITZAREN ASTAPENAK

Bizkaian pozik nago
Euskal itzalean,
Euskerazaleak'en
Elkarte etxean.
Euskera erabilliz
Ta bertso bidean,
Solas eder bat degu
Euskaldun artean.

*

Bertsolaritza det nik
itzaldian gaia,
orixe bai niretzat
pozgarri ta alaia.
Saiatuko naiz ongi
Orain det garaia,
Zuen gogoko izanik,
Ori nire naia.

BERTSOLARIA ETA BERTSOJARTZAILLEA

Bertsotan agurtze onek eman dit leenengo irakasbidea. Bi bertso kantatu dizkizuet.

Bertso izatetik ez daukate bestelakoekin alderik. Onagoak eta txarragoak izaten dira. Ori aztertzea ordea, ez det oraingo gaia. Alde bat dute nabarmena nire bi bertso oriek, oizko saioetan entzuten ditugunekin, plazan, antzokian edo Euskal Telebistan.

Bertso jarriak dira, au da, kantatu baiño alde aurretik pentsatu aala, paperean jarriak. Beraz, ez dira bapatekoak izan. Plazakoak bapatekoak izaten dira. Eta bereizketa onek bi bertso mota azaltzen dizkigu eta orrekin, bi mota-tako bertsolariak:

Bapatekoari, bertsolaria deitzen zaio.

Aurrez paperean jartzen dituenari, bertso-jartzaillea. Eta ortik bertso paperen izena.

Naiz eta bertsolaritzaren barruan izan mi motak oriek, oso desberdiñak dira. Orregatik, ez digu erkatzeko aukerarik ematen. Zailagoa, noski, bapateko bertsolaritza. Bi bertsolari ari direla, besteak nola bukatuko duen jakin gabe, ezin du aurretik pentsatu zer erantzun, txandaren zain dagoenak. Eta lagunak bukatuta ez dauka astirik pentsaten jarduteko. Ekin egin bear dio jarraiean. Gaiari eldu eta zentzuzko erantzuna eman. Ontan datza bertsolariaren etorria.

Bertso jartzailleak, ordea, nai den denbora guztia izan dezake bertsoa moldatzeko eta ez du inor aurrean, ez du aurkaririk. Papera eta idazgaillua, lagun.

Alde ori ain nabarmena izanik, ezin liteke emaitza bera eskatu. Nire ustez, bertsojartzailleak, nolabait esateko literatura mailla bat ere eskatu bear dio bere lanari. Lirika edo barne-oiua lantzeko aukera geiago dauka. Eta bertsojartzaille ona baldin bada, bere bertsoak irakurtzeko egokiagoak izango dira, bapatekoarenak baiño, obeak alegia. Orrek ez du esan nai bapatekotan ez dituztela bertso on-onak botatzen. Gaur egun batez ere, eskolatuak direlako. Amuritz bat, esate baterako, bapatean, idatzita bezain bertso ona botatzeko gai da.

Ori bai, naiz bata naiz besteak, alegia, bertsolariak eta bertsojartzailleak arau berdiñak dituzte bertsoa moldatzeko.

Eta orain, bertsoen araukin jarraituko degu.

Lirikarena bertsotan. Bertsolari ospe aundienetakoetan

bi eratara egiten zutenak eta egiten dutenak ba-dira. Antziñakoetan: Felipe Arresebeitia, Bilintx, Pello Mari Otaño, Kepa Enbeita eta Txirrita bera, bertsolariak, aldi berean lirikoak ere ba -ziren, alegia barne eragin aundia zutela aien bertsoak. Erri olerkariak ziren. Gerorago azalduko ditut aien bertso batzuk, esan dedana egiaztatzeko.

Bertso jarrian aipamen berezia Juan Kruz Zapiain-en lana (1867-1934). Genobeba de Bravante-ren bizitza bertsotan jarri zuen. Ez zekien idazten, ez irakurtzen. Neguko gauetan su-bazterrean, Genobeba de Bravante-ren bizitza emazteak irakurtzen zion. Gero oian zegoela, entzundakoa ausnartu egiten zuen, buruz artu, eta goizean emazteak paperera aldatzen zizkion bertsoak kantatu aala. 163 bertso edo aapaldi, 1304 lerro, zortziko aundian, osatu zituen. Olerki ori osatu eta andik 30 urtera ere, gai omen zen buruz esateko !!!

BERTSO MOTAK, ETA ADIBIDE BATZUK

Bertsolaritza antziña-antziñakoa da. 4 eratan biltzen du On Manuel Lekuonak: Artzantza garaikoa. Gero Nekazaria. Lirikoak eta Dialektikoak.

Nire lantxo au ez da izango azterketa, ez eta ere bertsolarien erkaketa. Alegia zein ohea.

“Bertsolaritzaren Astapenak” izenburuarekin, adierazi nai dedana: teknika aldetik azalpen batzuk egingo ditudala, ordu beteko itzaldiari dagokion neurrian.

Geien erabiltzen diren bertso neurriak aipatuko ditut. Eta asteko azalpen txiki bat, gaztelaraz “verso o estrofa” guk puntua deitzen diogunari esaten diote. Guk ordea, puntuen bitartez osatutakoari bertsoa. 4 puntoko bertsoa, 5 puntukoa, e.a.

Bertsoak neurtitzak dira. Puntua deitzen zaionaren bidez osatzen dira. Puntu bakoitzak 2 lerro. Eta or bigarren lerroak errima dauka azken itzean. Eta azken itz orri oiña deitzen zaio. Bertsoak bere osotasunean erritmoa dauka, etenaren eta azentuaren bitartez, batez ere.

Euskal diptongoak: ai, ei, oi ui, au, eu, ou. Silabak zeazteko kontuan izan dezagun berezitasun au euskeraz. Ez bait da gaztelar bezalakoa. Diptongo autsiak: e-a, i-a, o-a, u-a, a-e, i-e, o-e, u-e, a-o, i-o, u-o, i-u. Beraz autsiak bi silaba sortzen dituzte: be-**gi-a**, esate baterako. Erderaz, ordea: he-ren-**cia**.

Zeatz ditzagun ondoren:

• **Zortziko txikia.** 4 puntukoa degu. Puntu bakoitzak 2 lerro. 7-6 silabetan banaturik.

Bi lerrok puntu bat osatzen dute. Guztira 8 lerro, orregatik da zortzikoa. Eta puntu bakoitzeko azken silaban, oiñan, errima edo oskidetasuna.

Beraz: puntuak neurria zeazten du. Eta azken itza, erri-matua bear du izan.

EUSKAL ASTEA

Felipe Arrese Beitia'k (1841-1909)

Euskaldun jaio nintzan,
Euskalduna **azi**,
Euskara utsik amak
Eustan **irakatsi**;
Euskara maite-maite
Zabiltz neugaz **beti**,
Euskara il ezkeru
Ez dot gura **bizi**.
(Donostian, 1881eko
Urriaren 29an)

• **Zortziko aundia**. Au ere 4 puntukoa da. Puntu bakoitzak 2 lerro. 10-8 silabetan banaturik. Eta zortziko txikian bezala 2 lerrok puntu bat osatzen dute. Guztira 8 lerro. Eta puntu bakoitzeko azken silaba oskidetasuna edo errima. Beraz 4 puntu guztira, eta oriek errima bear dute elkarren artean.

Felipe Arrese Beitia'k (1841-1909)

Arbola bat zan/ Paradisoan
Jaunak apropos **jarria**,
Mundu guztiak /artu egion
Lotsa ta itzal **aundia**.
Bere azpian /bizitea zan
Aita Adanen **gloria**,
Andik kanpora /zer topau eban,
ezpata **negargarria**?

*

Arbola bat zan /Bizkayan bere,
Neure anaya **laztanak**,
Zeñen azpian /pozez beterik
Egoten ziran **asabak**;
Kerizpe zabal/ artan jarririk
Eginda euren/ **batzarrak**
Buztarri baga,/ nasai ta libre,
Bizi ziran **bizkaitarrak**

Zortziko nagusiaren puntu bakoitzeko leenengo lerroan **etena** izenekoa sortzen da, geldialdi unea erdi-erdian. 10 silaba dauzkala esan degu, puntu bakoitzeko leenengo lerroak. Eta amar silaba oriek bi zatitan banatzen dira 5/5. Beraz erdi-erdian geldi unea. Jokaera ori eritmoari dagokio.

• **Amarreko txikia**. 5 puntu ditu. Eta beraz 5 oin. Puntu bakoitzak 2 lerro. 7-6 silaba. Guztira amar lerro. Orregatik da amarrekoa. Puntu bakoitzeko azken itzak, leen esan degunez, oskidetasuna edo errima bear du, oin-ean, bertsoa egiteko. Aurrekoetan bezala, bertsoen adibidez teoria obeto ulertuko degunaren ustetan, orra berriz ere bertsolari aundi-aundi baten bertsoak. Asko dakitenek, gai oni buruz esan izan dute, bat aukeratzekotan bertsolaririk onena izan dela "Basarri, bertsolaritzaren istorian." Orra bada, azalpen txiki bat:

Balendin Enbeita'k (1906-1986)

Bakea nai badogu
Ez inor **zapaldu**,
Menpean daganari
Jasotzen **lagundu**;
Baiña gizona ez da
Malla ortara **eldu**,
Naiago dau munduan
Indarrez **agindu**.

Iñaki Eizmendi "Basarrik" (1913-1999)

Laguna gogoratuz (Xalbador-i)

Bere omen egunez Azkena etorri, Ori gertatu zaio Lagun Xalbadorri; Pozikan komeni ez Biotz aundi ari, Begiondoak malkoz, Biotzak ler-zori, Luto beltzez jantzi da Gure Euskalerri.	Urepel-eko argi Dizdiratzaillea, Bertsolari-poeta bikain ta trebea, Sentipenak agertzen Berdinik gabea, Gure euskera zaararen Egizko abea, Zeiñek bete bear du Zure utsunea
---	--

*

Gero Xalbador Iparraldeko bertsolari ta olerkaria nor izan zen ikusiko degu, bere bertsoren bat agertuz.

• **Amarreko aundia**. 5 puntu ditu. Puntu bakoitzak 2 lerro. Guztira 10 lerro. Silabak 10-8. Eta 5 puntu orien bakoitzaren azkeneko itzak, oin-ak, oskidetasuna edo errima.

Xabier Amurriza'k (1941)

("Menditik Mundura" liburutik)

Xalbador

Begiak hertsiz arnasa irentsiz
Hortz artean heriotza
Sentimenaren mailarik maila
Hondoratu dut biotza.
Badut zoko bat pulstu gabea
Odolaren mintzo hutsa
Han dago zutik lore horitan
Tristuraren ereintza
Han ehortzirik zauzkat Xalbador
Han datza zure abotsa). (bis)

*

Zu hilez gero, zu galduz gero
Hau zait Xalbador saminen,
Nola han maite zintudalarik
Jakín gabe joan zinen.
Baina berbiztu bazintez ere
Eta bidean ediren,
Odolak diost ez nizukela
Aitormendu hau eginen,
Maitasun handi gehienak bertan
Hiltzeko jaio baiziren). (bis)

Uste det merezi zutela bertso auek azaltzea, egilleak kanporatzen duen sentipenagatik, eta Amurriza goi-goi maillako bertsolari izanik gaiñera. Eta gaia Xalbador !!! Leen esan bezala, gero jakingo degu, zergatik sortu zuen Urepel-go bertsolari-olerkari ark ainbeste mirespena.

• **Bederatzi puntukoak.** Orain arte aipatu ditudanen antzik ez dute bederatzikoak. Ikus: 9 puntu eta 14 lerro.

Xenpelar'ek
(1835-1869)

Betroiarenak

Ostegun joan danian
Amabost Ernanin,
Betroi baten tratua
Genduen egin.
Saltalle Inazio
Erostuna Premin,
Emeretzi ezkutu
Genion eragin.
Sabelian du min;
Iñork ase ezin;
Artuari muzin;
Ez du nai edozin.
Atzetik bear dittu)
Zazpi medezin). (bis)

Metroz bertsoa “ puntu motxekoa” da. Xenpelarrek kanta onetan, errima, bigarreanean, laugarreanean, seigarreanean, zortzigarreanean. Eta gero errenkadan, bederatzia, amar amaika, amabigarreanean; eta azkenik, amalaugarreanean.

Eta beraz, laburbilduz, aipatutakoak: Zortziko txikia. Zortziko aundia. Amarreko txikia. Amarreko Aundia. Eta Bederatzi puntukoa. Bertso mota oriek dira plazan geien erabiltzen direnak. Eta lantxo apal onen elburua uste det betetzen dutela beroien aipamenak.

Ala ere, amaika puntukoa azaltzea nai nuke, ain zuzen 1960ko Abenduaren 18an. “Basarri” maixuak Donostiako “Victoria Eugenia” antzokian bota zuena, txapelketa irabazi eta gero.Beraz bapatekoa da.

Iñaki Eizmendi- Basarri-k
(1913-1999)

Pozak txoratzen (agurra)

Pozak txoratzen ementxe dago
Une ontan bertsolaria,
Etzaio noski asko damutu
Gaur onuntza etortzia:
Neu ez naiz ezer, Jaunaren graziz,
Leendabiziko saria.
Eskerrik asko entzuten egon
Dan jende ongi azia,
Jaialdi auk ematen dute
Txertua eta bizia,
Era ontako billeratxo bat,
Noiz ote dan ikusia ?
Izan e' txoko berezi onek
Ba-du grazi berezia:
Lur zati bat esan diteke
Zerutatik ixuria,

Gozotasunan gozotasuna
Ezti guziyen eztiya,
Zeure eskutan daukazu beti
Nai dan aukera guztia,
Iñuntxo ere eztezu berdiñik
Biotzeko DONOSTIA.

Eta beraz: Puntu luzekoa, 10/8 silaba puntu bakoitzak. 22 lerro. Antxe nintzen egun zoragarri artan, nire aita zenarekin. Eta gu ere gure aldetik, orrelaxe jarri giñen, pozak txoratzen, Basarri aundiak jai aldiari eman zion bukaerakin. Ainbeste lan egin eta gero norgeiagokan, bota egin bear da orrelako 11 puntuko bertso mamitsua, bapatean !!!

Bertsoak nola epaitu.

Orain artekoan bertsoa nolaosatzen den azaldu det, au da:

Neurria, errima, eta erritmoa. Erritmoa igikera da, etenak, oguzkerak, eta azentuak kantuaeren bidez, edo irakurketa bereziaz, sortzen dutena.

Orain Epai maikoek norgeiagokan erabiltzen dituzten beste arau batzuk azalduko ditut.

Orra zer dioen Aita Santi Onaindiak “ Gure Bertsolariak” bere liburu ederrian.

“ Maikoak erabagia emoteko gai oneik euki bear leuekiez:

• Euskera: Zelakoa erabilli dauan bertsolariak. Joskera, iztegia , e.a.

• Irudimena: Nork argiago eta apaiñago.

• Adimena eta zorrozatasuna: Erantzun egokiak eta bizkorak emoteko. Gai onetan Uztapide nagusi nire ustez.

• Biotza edo sentimentua: Bertsolariak erriaren biotzakoneraiño sartu bear dau. Euskaldunak kanpotik legorrak izan arren, barrutik umeak bezain negartiak gara. Bertso biozkor edo erromantikoak atsegiñez abesten doguz.

• Eta oroar laburbilduz: Epai maikoek beren iritzia agertzeko, kontuan eguki bear dituzte, bertsolarien: Sorpena, irudipena, bertsotarako erraztasuna, neurketa, puntuak eta oiñen oskidetasuna eta gaiñera aberastasuna. Baita ere emondako gaiak ondo erabili dituzten ala ez. Gaiari eutsi esaten zaio orri, bestela emen ,eziñean, betelana sortzen bait da.

Eta ortik bertso onak, ez ain onak, edo bear bada bapateko lege estuetan kaxkarrak ere bai noski. Eta potoren bat ere bai, tarteka.

Zer da potoa?

Bertso batean bi puntu berdin, bi itz berdin puntu bukaeran, beraz, bi oin berdin erabilliz gero, poto esaten zaioi orri. Ba-dira ordeasanaie zberdiñeko itzak. Alegia itz batekin bi,iru edo geieago esanaie. Eta orduan ez da potorik sortzen. Adibide batzuk: Pello Mari Otaño-ri artuak:

Nola esan nik zenbat/maite dedan **bera**,
Ikusten dedanean/ dijoala **bera**,
Negarrez urtutzen da/ nere biotz- **bera**.

EUSKAL ASTEA

Gaiak. Orain artekoa teknikarena izan da. Orain gaiak kontuan arturik kanta ditzagun bertsolari famatuenean bertso batzuk. Beraiek esaten dutenarekin, ez daukagu azalpen geiagoren bearrik. Erne eta entzun:

Bilintx, Pello Mari Otaño, Xalbador, Txirrita eta Orixe-ren bertso-olerkiak..

Bilintx **Indalezio Bizkarrondo** **(1831-1876)**

Ja-jai !	Arkitu giñanian
Bein batian Loiola-n	Iñor gabe jiran,
Erromeriya zan,	Koloriak gorritu
Antxen ilusi nuben	Arazi zizkiran;
Neskatxa bat plazan;	Kontatuko dizutet
Txoriya bañan ere	Guztiya segiran
Ariñago dantzan,	Zer esan nion eta
Uraxen bai pollita,	Nola erantzun ziran.
An pollitik bazan !	*
*	“- Dama polita zera,
Esan nion desiyo	polita guztiz, ai !
Senti nuben gisan,	Bañan alare zaude
Arekiñ izketa bat	Oraindik ezkongai.
Nai nubela izan;	Ezkon gaitezen biyok !
Erantzun ziran ezik	Esan zaidazu bai ! “
Atsegiñ ar nezan,	“- Ni zurekiñ ezkondu ?
Adituko zirala	Ni zurekiñ ? Ja-jai !!!”
Zer nai niyon esan.	*

“Odolaren Mintzoa” liburutik **Xalbador-ek** **(1920-1976)**

Ortzirale Saindu Bateko Gogoetak eta Otoitza

Jesus, kurutzeaz kargaturik /zamatzen egun huntan,
Gogoz izan naiz Zure ondokik/ Galbarioaren puntan;
Han ene buruari behatuz/ hara zer ikusi dutan:
Zu itzatzeko burdin zorrotzak/ naramatzala eskutan.(bis)

Aitortzen dut nor zaitudan bainan/ aitormen xola baka-
rrik,
Zure aski maitatzeko ez du /ene bihotzak ondarrik;
Bekatuari estekatua /naukate hainbat lotgarrik,
Deus egin gabe Zu beiratzeko/ kurutze dorpe horta-
rik.(bis)

Sortzetikako jaidura txarra /da ene hutsen iturri;
Jainko Semea zarenaz geroz /baitakizu denen berri,
Gizoner gorde izan dut bainan /nola gordeko dut Zuri
Ardurenik zer izaiten duen /ene gogoak hazkurri ?(bis)

Zure Aitaren eskuetatik/ badut kargu bat ukana:
Bertutearen predikatzea / gizonen artean barna;
Alegiazko kartsutasunez/ egiten dut ene lana,
Bainan Zu eta ene burua /ezin dezazket engana.(bis)

Bake hitza ene ezpainenetan/ nork ez ote du entzuna?
Bainan barnetik etzaut ixiltzen /hisiaren oihartzuna.
Nekeak utzi bertzerendako/ enetzat errextasuna,
Horra hor ene karitatea/ horra ene maitasuna.(bis)

Norbait ikusten badut ni baino/ dohatsuago bi mailez,
Gizarteari oihuz ari naiz/ zuzentasunaren galdez;
Aldiz ene biotzak funtzezko/ urrikalmendurikan ez,
Nik jakinean pairamenetan/ bizi diren dohakabez.(bis)
(Omenaldia eskaiñi zioten egunean bertan, eta toki
borean, Urepel-en bere jaioterrian il zen biotzekoak jota,
gure Xalbador, 1976ko Azaroaren 10ean)

Pello Mari Otaño-k **(1857-1910)** **Zazpiak bat**

Zazpi aizparen gai dan oyala
Ebakirikan erditik,
Alde batera iru soiñeko
Utzirikan, lau bestetik.
Guraiziekin berezi arren
Bakoitza bere aldetik,
Ezagutzen da jantzi dirala
Zazpiak oyal batetik

Oyaltzat ar dezagun euskera
Guraizitzat Bidasoa..
Ibai koxkor bat besterik ez da;
Utsa balitz itsasoa.
Elkarren urbil daude **zazpiak**,
Muga deitzen da “Pausoa”.
Zergatik izan bear ez degu
Familia bakar osoa ?

Txirrita-k **(1860-1936)** **“Il da Canovas”**

1897an Santa Agedan, “Angelillo” izeneko anarkistak erail egin zuen Canovas Espaiñiako politiko ezaguna. Bein batez Txirrita-ri esan omen zioten “ orixe dezu Canovas-en emaztea”. Eta bapatean bertso aukeratuak omen zizkion:

Il da Canovas, fuera Canovas/ pikaro gaizki **eziya**,
Galdu zituen gari-zelayak/gaillendu zaio **sasiya**;
Galdu zituen ipar garbiyak/ gaillendu trumoi **nasiya**,
Galdu zituen fueruak eta/ Jaungoikuaren **graziya**,
Galdu zituen bizi-lekuak/ galdu du bere **biziya**.

Iru reloju, iruna kate/ iru maillaki **bakoitza**,
Buruan iru korona eta /petxuan iru **orratza**;
Amoriyua iru doblatan/tximista bezain **zorrotza**;
Iru tirokin utzi zizuten/ zuri senarra **illotza**,
Iru ezpatak zulatzen dute/ señora zure **biotza**.

(Au lirika da bete-betean, poesia, olerkia. Nork ? Eta, Txirrita eskolagabeak egiña . Txirrita aundiak !!!)

**Orixe-k
(1888-1961)
Lizardi-ri il eta gero**

Beti Lagun

Non nago ? Non aut ? Ez ote da
auxe

Neretzat lengo Tolosa ?
Ez al dezaket entzun berriro
Mintzo goxo orren otsa ?
Bego negarra, lurrindu bedi
Begen malko mingotsa,
Ala ere ez uke nik iregatik
Negar egitea lotsa.

*

Ire erraiñua ikusten diat
Nere begi on txingarra,
Argi biurtu dela niokek
Ire ezpaiñen irri-parra.
Dante-ren itzal isillak beude,
Betorkit neri ire garra,
Bete dezadan azken aginduz
Eman idaken bearra.

*

Biotz bertsoak egin nai eta
Jainko billa nauk oldartu,
Ik esan idan bein ta berriro
Onetan nendilla leiatu.
Lagun egidak argi orrekin,
Nere bigarren aingeru,
Igan ikusten diat garbien
Jaungoikoaren erraiñu.

*

Jainkorik ezin, ez ta aingerurik
Gorputz antzean iduri,
Siñeztez iñoiz konturatzan nauk
Itzalpean nautela ni.
Illun ortatik bizi ontara

I aut bitartean argi,
Errainu onen dirdaia lagun
Aurrean zeuzkeat beti.

*

Beretarbiden, iturri askan
Agertu didak begia,
Osto tartetik iragazirik
Eguzkiaren izpia.
Neure aurretik, ibilli gabe,
Igaro uan mendia,
Ikusi genin basora antzean
Loretan den sagastia.
Len lagun zintzo gorputz bizitan,
Orain are, lagunago,
Tokiz aldatzen nekerik ez duk
Ez egal eta ez zango.

Begi-orde ok aurreko ormara
Eguzkiak jota baiño,
Zintzoago abil nere aurrean,
Abil ni bizi naizena.

*

Oroitu ta aztu, burruka diat
Tartez bakar eguzkia,
Erraiñu onek irauten balu,
Auxe, bai, nere zoria.
Goilbeltzen ba-zait gainbero bedi
Bego barren au gorra,
Gorputz ustel au gandu nasi au
Daiteken arte eroria.

*

Biga atera duk, begiak lauso,
Ikullu-zoko beltzetik,
Begiak urrez igurtzi eta
Lauso orrek aldegiten dik.
Egun otako negar-malkoak
Txuka ditudanean nik,
Ni il arte ez beza, Jainkoak nai
Ire erraiñua galtzerik.

*

Nere bigarren albo aingeru,
Nere Jainko-erakusle,
Il arte lagun, ortik onera
Ezegok len ainbat bide.
Bakar-bakarrik nakustenean
Jendeak esan bezate:
Bekokian dik aren itzala
lagun dik oraindik ere.

*

Leen esan degu On Manuel Lekuo-
nak, iru bertso mota bereizten ditue-
la: Artzaia. Nekazaria. Lirika eta Dia-
lektika. Nik emen, nire lantxoan,
LIRIKARI eman diot leentasuna.

Bukatu det eta onekin agurra:

Nire Barne oiua

Bertsolaritza nik gai artuta,
Zuekin ni Joxemari,
Euskera degu biotzarentzat
Poz-bide eta janari.
Nire Bizkaiko anai-arrebok ,
Ontasuna det nabari,
Nire agurrik biozkorrena,
Orixe nire gurari,
Eskerrik asko ta bereziki
Gure Olazar jaunari. (bis)

Joxemari Murua Goñi-k

10n orrialdetik dator

Oso gizon artoa zan eta gauza guztietan “sic” eta “non” begiratzan eban. Onegandik artu eban Akino’ko Tomas deunak azterbide ori: “Videtur quod non...” “videtur quod sic...” da gaiak aztertzeko bidea.

Burubide orokor edo unibersalari be urtenbidea emon eutsen, gauzabide edo “realismo” nasai baten: Ez dira izen utsak, ez dira gauza utsak, berbea ta gauzea bereiztu egin bear dira kenketa edo abstrakzioaren bidez.

Onen aldian asi ziran irakasleak “summa”k argitaratzen, gero Tomas Deunak be bai bere “Summa Theologica” idatziko dau. 1200 liburu dagoz era orretara osotuak.

Pedro Lombardo: Onak “summa” eritxen liburuen parean “Liber sententiarum” sortu eban eta izen au daroan beronen liburua ikastetxe Nagusi guztietan irabiltzen zan, beste irakasle askoren artean Akino’ko Tomas Santuak eta Bonabentura Santuak. Eta liburu ori aurrean euki eben Letran’go Kontzilioan eta Trento’koan.

Pedro Lombardo Paris’ko Gotzain izatera eldu zan.

Eta arlo au amaitzeko, eskolastikaren parean Sem’darren filosofiak aitatu bear doguz, arabiarrenak eda judutarrenak.

Arabiarren artean ospetsuenak Abizena eta Aberroes dira. Oneik euki eben eskuetan Aristoteles’ek idatzia dana eta euren bidez eldu ziran liburu orreik Akino’ko Tomas’en eskuetara orrek bideratuta Eskolastika osotasunera eldu arte.

Judatarren artean Abizebron eta Maimonides dira ospetsuenak.

Emen izten dogu eskolastika, goi-maillara eltzeko egoera egokian.

OLAZAR’tar MARTIN’ek